

Statul de drept – mit sau adevăr? Conceptul și principiile statului de drept

Alexandru Cuznețov,

doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova

Vladimir Palamarcuic,

student, Universitatea de Stat din Moldova,

membre al Uniunii Juriștilor din Moldova

De-a lungul evoluției istorice, organizarea politică a societății, îndeosebi prin principala sa instituție – statul, s-a realizat pe baza perfectării structurii statale și a reglementării juridice a relațiilor sociale.

Statul reprezintă o ordine juridică prin întreaga sa structură, organizare și funcționare, pe baza unei legi fundamentale: constituția. Cele trei puteri din stat,

denumite și autorități publice sau funcțiuni ale statului (legislativă, administrativă și jurisdicțională), sunt funcțiuni juridice. Prin ele se creează dreptul, se aplică dreptul și ele însele se supun dreptului.

Statul dobândește tot mai mult calitatea de subiect de drept. În sfera dreptului public intern și internațional el se prezintă ca purtător al suveranității. În același timp joacă un rol tot mai important în dreptul privat, ca persoană juridică, unde își exercită drepturile și devine subiect de obligații.

Aspectele evocate mai sus departe de a epuiza sfera juridicității statului, pun în evidență legătura profundă dintre cele două entități: stat și drept. În același timp ne pun în fața unei complexe și delicate probleme a zilelor noastre: statul de drept.

Însăși denumirea de stat de drept indică faptul că statul își exercită puterea sa politică pe baza legilor, folosind forța argumentului și nu argumentul forței.

Preocuparea de a edifica un stat de drept și a-i asigura funcționarea firească este legată istoricește de promovarea democrației și constituirea unor structuri statale capabile să apere și să realizeze drepturile și libertățile cetățenești, să garanteze desfășurarea relațiilor sociale într-un climat de legalitate. În societatea modernă, statul de drept poate și trebuie să fie construit tocmai pentru a oferi cetățenilor liniștea și siguranța de care au nevoie pentru a-și exercita drepturile și libertățile cetățenești, stipulate nu doar în constituțiile statelor, ci și în documentele internaționale de referință – Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO) (1948), Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului (CEDO) (1950) ș.a.

Statul de drept, pare a fi un concept de unire a doua fenomene , care separat nici că ar exista. Acest concept de-a ulungul veacurilor a fost înfiltrat în conștiința umana, că organizarea lor administrativ-teritorială, instituțională și de altă natură, care formează o structură statală, trebuie guvernată de anumite legi cărora toți sa li se supună. Pare a fi nimic mai simplu decât sa acționezi în conformitate cu legile edictate de legiuitor, care doar indirect îți exprimă voința. Dar,totuși,întodeauna au fost , sînt și vor fi excepțiile,cele mai dese ori nejustificate , care vor atenta la legalitatea și ordinea publica din societate.Eliberarea de aceste vicii ar însemna triumfarea statului de drept , mai mult , nu numai ca concept dar și ca o realitate obiectiva plină de perfectiune și grandoare socială , dar care cu părere de rău este practic imposibila . Aici am dori să amintim spusesele lui Gheorghe Avornic,Elena Aramă,Boris Negru,Ruslan Costaș că „Poate niciodată sintagma”statul de drept”nu a fost invocată mai mult,mai des,mai pu-

țin justificată, chiar pînă la banalizare, ca în zilele noastre. Folosirea abuzivă ca argument pro sau contra, în pledoariile politice sau judiciare, în viața publică, mai ales, sau privată, lasă impresia că terminologia este mai prezentă unde nu exprimă o realitate, că statul de drept este mai mult un deziderat decît un adevăr prezent, dacă nu cumva rămîne un ideal către care tindem mereu și alergăm după el ca un copil după un curcubeu.”³⁰

Constituția Republicii Moldova în articolul 1 alin. 3 declară că „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori spre care și sînt garantate”. Această prevedere legală reprezintă o valență cît se poate de importantă și necesară atît pentru elaborarea legislației naționale cît și pentru orice domeniu existent în cadrul statului.

Din toate cele expuse mai sus apare o întrebare: Ce reprezintă, totuși, statul de drept ?

Pentru a răspunde la aceasta întrebare vom aminti unele concepții privind statul de drept a diferitor savanți și specialiști în domeniu.

Pornind de la întemeietorii filosofiei antice am dori să amintim considerația lui Socrate „Un stat bine construit este statul care este administrat de legi bune”. Aristotel în lucrarea sa *Politica*, opinează cu trei idei de bază ale statului de drept: supremația legii, separarea puterilor în stat și echitatea socială.³¹ Aceste trei concepte ale statului de drept își găsesc astăzi reflectare în regimurile tuturor țărilor democratice care aspiră ca dreptul să fie acela care să guverneze statul, și statul să se supună lui, adică dreptului. „Acolo unde lipsește puterea legii – scria Aristotel – nu poate avea loc nici o formă de organizare statală”. De-asemenea Aristotel menționa că „Tirania trebuie în mod necesar să primească locul din urmă din formele de guvernămînt, fiindcă ea este mai puțin decît orice altă formă politică un guvernămînt adevărat”.³²

Urmărind ideia a lui Hans Kelsen „Statul de drept este o ordine juridică relativ centralizată care prezintă următoarele trăsături: jurisdicția și administrația sînt legate prin legi care sînt decise de un parlament ales de popor, cu sau fără

³⁰ Gh. Avornic „Teoria generală a dreptului”. Editura „Cartier Juridic” 2004, p.113.

³¹ Aristotel „Politica”, Moscova, 1911, p.165.

³² Aristotel. *Politica*. Editura „Antet”- Actualizare la lucrarea „Politica” apărută la Editura Cultura Națională în anul 1924. p.142.

colaborarea unui șef de stat, care se plasează în fruntea guvernului; membrii guvernului sînt responsabili de actele lor; tribunalele sînt independente; iar cetățenilor le sînt garantate anumite drepturi la libertate, în special libertatea conștiinței și de credință; libertatea de a-și exprima opiniile.³³ După cîte se observă renumitul jurist american de origine austriacă pune accent pe formarea unui organ reprezentativ, ca inevitabilitatea răspunderii pentru actele sale a membrilor guvernului să existe fără excepție, de-asemena subliniază necesitatea independenței instanțelor judecătorești, și nu în ultimul rînd exprimă ideia că omul are necesitate de libertate, de dreptul a gîndi și a se exprima.

De fapt Hans Kelsen asimilează conceptul de „stat de drept” cu cel de „ordine juridică”.³⁴ În așa sens se poate de menționat că statul de drept reprezintă un edificiu bine structurat de norme juridice, unde fiecare din ele își găsesc reflectare și fundament într-o normă ierarhic superioară. Această concordanță și reflectare între normele de drept formează o structură juridică absolut necesară statului de drept, fără de care o funcționare normală și continuu prosperă este greu de realizat.

După cum menționează profesorul Gr.C. Fiodorov, statul democratic și de drept este un ideal specific, un vis roz al omenirii, la a cărui realizare ea tinde mii de ani. Imaginațiile omului despre stat ca o organizație, care funcționează pe baza unor legi echitabile, au început să se formeze în primele etape de dezvoltare a civilizației umane. Gînditorii antichității (Democrit, Socrate, Platon, Aristotel, Polibiu, Cicero și alții) au încercat să evidențieze așa relații și interacțiuni dintre drept și puterea de stat, care să asigure funcționarea armonioasă a acelei epoci. Un alt reprezentant important al ideii statului de drept a fost și rămîne marele filosof german Immanuel Kant. El de multe ori a subliniat necesitatea că statul trebuie să se bazeze pe drept, și să coordoneze toată activitatea sa cu acesta. Abaterea de la o astfel de poziție poate să ducă la pierderi mari din partea statului. De-asemena Kant scria că „Cetățeanul statului trebuie să aibă dreptul de a se exprima liber și deschis asupra deciziilor organelor de stat care i se par a fi nedrepte față de societate”.³⁵

O altă opinie privind statul de drept o întîlnim la juristul francez Jacques Chevallier. El definește statul de drept ca fiind „tipul de regim politic în care pu-

³³ Hans Kelsen. *Theorie pure du droit*.-Paris: Dalloz, 1962,p.411.

³⁴ Jacques Chevallier. *L'Etat de droit*, p.46-47.

³⁵ Gr.C.Fiodorov. *Teoria statului și dreptului*.- Chișinău: Cartier, 1998. p.147-149.

terea statului se află încadrată și limitată de către drept”.³⁶ Tot același jurist opinează că „statul de drept prezintă, fără nici o îndoială, caracterele unui mit”.³⁷

În literatura rusă de specialitate se evidențiază opinia profesorului A.I. Kovalenko, care consideră că statul de drept se caracterizează prin următoarele trăsături:

- este fundamentat pe supremația legii;
- presupune executarea și respectarea fermă a legilor statului de către toți cetățenii, funcționarii, organele de stat și organizațiile sociale;
- prevede răspunderea reciprocă a cetățenilor și a statului în limitele legislației în vigoare;
- asigură drepturile și libertățile cetățenilor necesare pentru funcționarea societății civile de drept.³⁸

În concepția lui Tudor Drăganu statul de drept apare „ca un stat care, organizat pe bază principiului separației puterilor în stat, în aplicarea căruia justiția dobândește o reală independență, și urmărind prin legislația sa promovarea drepturilor și libertăților, inerente naturii umane, asigură respectarea strictă a reglementărilor sale de către ansamblul organelor lui în întreaga sa activitate”.³⁹

O noțiune de dată mai recentă o întâlnim la profesorul Gheorghe Avornic, în concepția lui „statul de drept poate fi înțeles ca un concept politico-juridic ce definește o formă a regimului democratic de guvernământ din perspectiva raporturilor dintre stat și drept, dintre putere și lege prin asigurarea domniei legii și a drepturilor, a libertăților fundamentale ale omului în exercitarea puterii”.⁴⁰

Urmărind șirul ideilor care au fost expuse am dori să dăm o noțiune proprie conceptului „stat de drept”, și anume: Statul de drept reprezintă un stat cu regim democratic de guvernare în care drepturile și libertățile omului, demnitatea lui, libera dezvoltare a personalității umane, supremația legii, suveranitatea poporului, separația puterilor în stat, dreptatea și pluralismul politic sunt valori

³⁶ Jacques Chevallier. L'Etat de droit // Dictionnaire encyclopedique et de sociologie du droit; Deuxieme edition; sous la direction d' Andre-Jean Arnaud, L.G.D.J., 1993, p.240.

³⁷ Jacques Chevallier. L'Etat de droit // Revue du droit public., -1988. -No2. -P.15,334.

³⁸ Corolenco A.I. Pravovoe gosudarstvo: Concepții i realnosti (Statul de drept; Concepții și realități), -M.; Iz. Znanie, 1993. p.9.

³⁹ Tudor Drăganu. Introducerea în teoria și practica statului de drept.- Cluj.1992, p.12,100.

⁴⁰ Gheorghe Avornic. Teoria Generală a Dreptului. Cartier Juridic, 2004. p.119.

supreme; și aceste valori sociale, politice, și de altă natură, sunt garantate de activitatea legală a organelor împuternicite ale statului, care acționează în numele poporului și îi reprezintă voința.

Din toate cele expuse mai sus putem trage concluzia că conceptul statului de drept niciodată n-a fost statornic și unanim acceptat, ci conceptualizarea lui dinamică de către diferiți savanți și specialiști în domeniu va fi permanentă și neîntreruptă. Dar totuși este de evidențiat faptul că există unele principii fără de care conceptul de stat de drept nici că ar exista. Astfel dorim să enumerăm doar câteva dintre ele, cele mai importante, și anume:

1) Principiul separației puterilor în stat.

Orice stat se caracterizează prin anumite relații social-economice, culturale, politice, etc, specifice lui. Aceste relații care formează mecanismul de stat necesită o supraveghere de diferită natură. Această supraveghere este realizată prin activitatea organelor de stat. Fiecare dintre ele au o structură ierarhică bine determinată și desfășoară o activitate complexă stabilită de lege. Așa bunăoară, art.6 din Constituția R.M. în vigoare este intitulat: „Separația și colaborarea puterilor”. Acest articol prevede că „În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sînt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției”.

Principiul dat a apărut în Anglia, pe baza teoriei „Separației puterilor în stat”, elaborată de către John Locke (cu toate că considerații privind acest concept le înfîlmim și la emiritul filosof din Stagira, Aristotel), mai apoi dezvoltată de către Montesquieu, în Franța. Acest principiu stă la baza funcționării la majoritatea statelor din lume și constituie un concept fundamental pentru organizarea statală. Așadar, conform acestui principiu în stat se formează trei puteri: legislativă, executivă și judecătorească. Puterile legislative îi revine funcția de-a reda prin legi și acte normative toate necesitățile majore ale societății, adică de-a elabora norme juridice. Puterea executivă este menită să traducă în viață opera legiuitorului și nemijlocit să execute legea. Și a treia putere este puterea judecătorească. Ea este menită să înfăptuiască justiția, adică de a soluționa toate cauzele și conflictele apărute în societate. Constituția Republicii Moldova în art. 114 prevede că „Justiția se înfăptuiește în numele legii numai de instanțele judecătorești”. Deci, această competență aparține exclusiv autorității judecătorești. Nimeni în afară de instanța de judecată nu este în drept să înfăptuiască justiția.

Un stat de drept nu poate funcționa atunci când o putere se subordonează alteia. Este foarte bine venit când există un control și o colaborare dintre puteri, dar nici într-un caz nu trebuie să existe subordonare, în caz contrar apare riscul concentrării puterii în mâinile unui singur sau a unei minorități de oameni (dictatură, oligarhie ș.a.).

2) Principiul supremației legii.

Acest principiu stă la baza activității legale a organelor de stat, precum și ne mijlocit la elaborarea normelor juridice. Constituția R.M. în art. 7 prevede că „Constituția Republicii Moldova este legea ei supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică”. Această prevedere legală îi conferă Constituției putere juridică supremă asupra tuturor legilor și actelor normative. Vorbind despre supremația legii nu putem trece cu vederea conceptul de legalitate. Ea, adică legalitatea constă în faptul că toate organele de stat, organizațiile obștești, colectivele de muncă și cetățenii, apatrizii și cetățenii străini trebuie să respecte legea și toate cerințele stabilite de ea, în caz contrar activitatea va fi considerată ilegală.

Legalitatea este definită ca fiind conformitatea normei sau a actului juridic cu normele superioare care stabilesc condiții de procedură privind edictarea normelor juridice. Principiul supremației legii mai include și alte aspecte, și anume cel de eficacitate și legitimitate. Eficacitatea este definită ca fiind conformitatea normelor cu comportamentul destinatarilor sau a autorităților împuternicite cu aplicarea lor. Legitimitatea presupune conformitatea normei juridice cu norme, valori și principii extrajuridice. Cerința de legitimitate are un caracter etic. Legitimitatea sistemului juridic nu poate fi redusă la legalitate. Ea este concepută exclusiv formal, înlăturându-se legitimitatea de substanță, referitoare la scopurile și valorile urmărite. Legitimitatea de substanță a dreptului presupune ca el să fie un instrument de promovare a valorilor, să aibă la bază justiția.⁴¹

3) Principiul echității sociale și egalității în drepturi.

De-a lungul veacurilor oamenii se luptau pentru drepturile sale, și această luptă va rămâne continuă. Principiul echității sociale și a egalității în drepturi constituie una din ideile fundamentale a ridicării statului de drept și de combatere a acestor lupte.

⁴¹ Gheorghe Avornic. Teoria Generală a Dreptului. Cartier Juridic, 2004. p,131-132.

În centrul construcției statului de drept stau drepturile omului. Majoritatea specialiștilor consideră că în zilele noastre nucleul statului de drept trebuie să-l constituie drepturile omului. Ele formează criteriul fundamental de distincție între țările în care există un stat de drept și în țările în care un astfel de stat lipsește.⁴²

Omul este o parte din societate și reprezintă valoarea supremă a acesteia. Și această valoare a lui nu se epuiează prin izolarea individului de careva cerc de oameni sau de întreaga societate. Drepturile omului și personalitatea sa sînt valențe care nu se vor pierde niciodată, și vor rămîne permanent ca prerogative ale acestuia. Principiul de egalitate în drepturi și echitate socială reprezintă un principiu etic și juridic al reglementării relațiilor sociale fundamentat pe dreptate și justiție, pe colaborare și respect reciproc. După cum s-a exprimat Sofia Popescu „Conștientizarea relațiilor de simetrie și reciprocitate între drepturi și îndatoriri constituie garanția primară și cea mai solidă a statului de drept”.⁴³

Toate spusele de mai sus, referitor la principii, constituie o succintă analiză privind ideile fundamentale ale statului de drept. Fără includerea și realizarea a conținutului în structura statală a principiilor mai sus menționate este imposibil de a construi un stat de drept. Evident că sunt și alte principii foarte importante și necesare pentru o societate care aspiră la o liniște și justețe eternă, dar noi am expus cele mai de vază din cele existente.

După toate investigațiile făcute asupra conceptului „stat de drept” se ajunge la ideea că statul de drept rămîne totuși un „absolut” care nu-l poți percepe niciodată, dar spre care societatea tinde, și în spirit optimist declară că trăiește într-un stat de drept. Pentru formarea unui astfel de stat este necesar ca conștiinței juridice a societății să se acorde o atenție deosebită; ca să se facă o delimitare clară dintre stat și partidele politice; ca drepturile și libertățile omului, personalitatea lui să fie garantate; ca reglementările naționale să corespundă în tocmai cu tratatele și pactele internaționale; ca „legiuitorul –după cum se exprima Ihering- să gîndească profund ca un filosof, dar să se exprime simplu ca un țaran”, pentru ca societatea să poată înțelege și conceptualiza mesajul legislativului; ca libera exprimare și gîndire a individului să primeze. Doar, atunci, cînd aceste condiții, și multe altele vor fi asigurate și respectate va exista un stat de admirație și mîndrie universală, care va servi drept exemplu pentru toate țările lumii.

⁴² V.V.Lazarev. Teoria Generală a Statului și Dreptului. p.380.

⁴³ Sofia Popescu. Teoria generală a dreptului. – București: Lumina Lex, 2000, p.351-352.